

Зоран Аврамовић
Институт за педагошка
истраживања
Београд

СТАРИ И НОВИ ИМПЕРИЈАЛИЗАМ

(Миодраг Ранковић, *Глобализација и нови империјализам*,
Издање аутора, Београд, 2009, стр. 219).

Књига садржи четири поглавља у којима се критички анализира савремено друштво у пресеку глобализације (1), УН, ЕУ и Космет (2), Светска збиља и наговештаји с почетка трећег миленијума (3) Социолошки приступ новом, «глобализацијском империјализму» (4). Систематика је настављена са мноштвом ужих тема и питања у сваком поглављу као и два анекса. Овоме треба додати и велики списак пратеће литературе која потврђује оцену о систематичности и обавештености аутора о теми коју истражује као и прецизно навођене статистичке податке којима потврђује своје тврдње.

Шта професор Ранковић доказује овом књигом? За разлику од других дескрипција и парцијалних захвата ове теме, Миодраг Ранковић без околишења доказује да је глобализација заправо облик глобализацијског империјализма. Заправо, он аргументовано показује да се у основи феноменологије глобализације налази амерички експанзионизам и жеља за доминацијом. «Глобализација је светски развојни ток у смеру стварања једног, светског друштва. Амерички војно-политички интервенционизам је њена преовлађујућа системско-структурална верзија глобализације као американизације, «претварање глобализације у американизацију» (стр. 27). Та веза је угани аналитички оквир примењен у овој књизи.

У основи феноменологије «глобализацијског империјализма» налази се логика моћи, силе и насиља, реафирмација капиталистичких вредности о слободној економији и демократији, «Европа без граница», промена колективног менталитета и свести да треба имати «све више и више», стварање наднационалних заједница.

Наравно, савремени свет није поделила социјално, економски и политички глобализација. Ранковић само доказује да је ову поделу глобализација убрзала и увећала. Три најбогатија човека на свет поседују богатство колико 48 најсиромашнијих земаља (стр.96). Или 32 државе стварају 90% светског друштвеног производа и покривају 80% светског трговинског промета.

Какву методологију користи «глобализацијски империјализам» у економском и политичком поковању света? Аутор је сва употребљавана средства класификовао као *спољашњи и унутрашњи интервенционизам*. Онај први метод се заснива отвореној употреби војне сила (америчке војске или НАТО напади) без обзира што се таквим агресијама крши међународно право. (Производња оружја износи 45% од укупне светске производње у САД.) Насилно свргавање режима и вођа у државама с проскрибоване листе, прати репертоар притисака и санкција. Други метод интервенционизма је шири и рановрснији по

начинима на који се освајају мале и незаштићене државе. По форми је то унутрашња ствар зависних држава, али по садржају рука империје вуче главне политичке потезе од дипломатско-политичке игре уцењивања, медијске подршке из САД и ЕУ, помагање «обојених револуција» у земљама источне Европе (Србија, Украјина, Грузија). При том увек је реторика лидера «глобализацијског империјализма» да је њихов циљ «ширење демократије и људских права» а ради се заправо о инсталирању подбног режима.

Било који облик интервенционизма да се употребљава, резултат је исти: 1) стварање осовине САД-ЕУ и евроатланског блока који је проширен новим протекторатима и земљама сателитима, 2) у условима сталног кршења међународних норми убрзано слаби ауторитет УН и других међународних организација.

Део своје студије професор Ранковић је морао да посвети проблематици Косова и Метохије, односно агресији НАТО савеза на Србију (СРЈугославија). Косово је, сматра професор, егземплар «глобалистичког империјализма». Он најпре, осветљава историјско-политички контекст односа Запада према Србији. Већ два века су Срби на мети Запада – «истично питање» у 19. веку, «продор на Исток» средином 20. века, па ширења НАТО-а на Исток на крају 20. века. Чину отимања Космета претходила је примена целокупног репертоара унутрашњег и спољашњег интервенционизма. Србија је аутентично доживела искуство онога што Миодраг Ранковић именује као деградација међународне легислативе. У овом делу аутор је добро уочио и истакао да је сепаратизам заправо облик национализма.

Централни део студије посвећен је појмовном и искуственом разграничењу старог и новог империјализма. Поред

разлика у друштвено-историјској условљености, при чему треба имати у виду да се стари империјализам појављује у време када свет није био целина, постојао је и нижи степен међузависности. То је било време постепеног војног колонијалног и административног освајања «нецивилизованих» народа. Стари империјализам је користио класично војно освајање уз мање више нескривену реторику о просвећивању примитивних народа. Америка је, примера ради, увозила црнце из Африке да би их употребила као робовску радну снагу. Данас је тако нешто немогуће. Наступило је време новог империјализма. Економску окосницу новог чине интеграције, односно умрежавање богатих и моћних држава са својим утицајним и контролисаним подручјима на бази глобализације. Стварају се мултинационалне корпорације (бизнис-комплекс) које сламају границе националних економија. Оне убрзано освајају друштва са јефтиним сировинама и јефтином радном снагом и при том руше све облике заштите националних привреда. Нација и држава у економском значењу нападнути су из три правца – мултинационалне корпорације, регионалне економске интеграције (ЕУ, НАФТА, УМА) и међународне финансијске, монетарне, трговинске и царинске институције (ММФ, Светска банка). Основни циљ глобалне економије је либерализација светског тржишта а то значи да ће богатији постати још богатији а сиромашни ће у потпуности зависити од светских економских и политичких центара моћи.

Али, прва политичка рефернаца новог империјализма је апсолутни пораст моћи, затим силе као њене «спољне димензије», а на крају варијетети насиља⁽¹²⁵⁾. Инструментима моћи, силе, насиља ствара се хијерархија у релацији најбогатијих држава (САД, ЕУ) са вазализацијом и сателитизацијом других држава. У настајању новог империјализма Ранковић

разликује четири фазе посистемавање (економске интеграције, ЕУ), проширење у првој зони, проширење путем транзиције, трасирање зоне утицаја и доминације.

Пред нама је књига која са исцрпним искуственим показатељима и јасном аналитичком апаратом разоткрива лице новог хегемонизма у свету. У похлепној трци за материјалним освајањем света и успостављање војно-политичке контроле овај хегемонизам производи и нове проблеме у правној, социјалној, демографској, еколошкој, атомској, терористичкој области.

Присталице визије »светске међузависности и глобализације«, из чињенице да свет постаје све више повезан (»глобална арена«), прелазе на позитивне вредности и стандарде. Они избегавају проблематизацију процеса глобализације – унутрашње противречности и негативне последице. Први проблем је претакање глобализације у американизацију. А то није случајни историјски ток. Миодраг Ранковић с ваљаним аргументима доказује да је у основи новог империјализма освајање света и успостављање доминације. Али, корене тог империјализма анализирао је још Токвил у својој књизи *Демократија у Америци*. Грамзивост и журба су одлике капиталистичког начина стицања, а неолиберализам их је развио до крајњих граница. Не треба никога да чуди што су највеће присталице глобализма најразвијеније државе савременог света у Западној Европи и Америци. У питању је ширење економских интереса ових држава преко националних граница.

У књизи се указује и на облике антиглобалистичких покрета али се истовремено указује на одсуство појмовне артикулације, временску спонтност, одсуство чвршће организације. У оквиру ових покрета струје незадовољства продубљивањем подела између сиромашних и бо-

гатих земаља, противљење неолиберализму, страх малих нација од губљења идентитета и индивидуално терористичке акције претежно у исламском свету. При том је изложена и једна незаобилазна критика коришћене терминологије у разним облицима глобализацијског дискурса.

На крају две сугестије за даља истраживања глобализацијског империјализма. Потребно је још прецизније разбистравање појмова. Можда би требало продубити појмовну разлику између глобализма и глобализације. Глобализам је идеолошко тумачење глобализације. Циљ глобализма је стварање »света као јединственог система«, »економије без граница«, »ширење јединственог друштва« (установе, тржишта, вредности).

Такође, једно питање се отвара са избијањем светске економске кризе. У зависности од њеног тока поставиће се као кључно питање анализе однос кризе о којој је реч и »глобализацијског империјализма«. Верници глобализма морају да преиспитају појам »историјске нужности« који је, по речима Бјелоградског, имао кључну функцију у марксизму-ленинизму али и у глобалистичкој идеологији стварања света без граница и новог светског друштва.

У трагању за одговорима које поставља савремено човечанство, у време гомилања друштвених и политичких противречности, књига професора Ранковића неће моћи да се заобиђе.

Александар Павловић
Етнолог-антрополог
Београд

Мајкл Билиг, *Банални национализам*,
Библиотека XX век, Београд, 2009.

У издању Библиотеке XX век објављена је књига *Банални национализам* (наслов оригинала: *Banal Nationalism*, 1995), аутора Мајкла Билига (Michael Billig), професора друштвених наука на Универзитету у Лафбороу у Енглеској (Loughborough University). То је прва књига тог аутора објављена у Србији (у преводу Веселина Костића). Поред ње, написао их је још десетак, у којима се из социјално-психолошке перспективе бави углавном анализом савремених идеологија, на првом месту национализма.

У студији *Банални национализам*, аутор полази од констатације да се национализам, како у популарним тако и у академским круговима, повезује најчешће с покретима који теже стварању нових држава или са политикама крајње деснице. Тако виђен, национализам је увек смештен негде на „периферији“, било да је реч о сепаратистима који се налазе у удаљеним и пограничним областима држава, или о герилцима који настоје да успоставе своју нову домовину тамо где су се постојеће државне структуре урушиле, по правилу далеко од признатих средишта Западног света. Из перспективе Париза, Лондона или Вашингтона, како Билиг наводи, места као што су Молдавија, Босна или Украјина налазе се на рубу Европе, услед чега се на тамошњи национализам гледа не само као на периферну већ као и на егзотичну силу. Одатле, код припадника устаљених нација – код којих постоји сигурност у властити континуитет, и које су, нарочи-

то, део онога што се у савременом свету описује као *Запад* – присутно је изразито осећање да је национализам својство које је карактеристично само за неке *друге*, али никада и за *нас*.

Наведено поимање национализма, према Билигу, није потпуно и у аналитичком смислу усмерава у погрешном правцу, првенствено из разлога јер не обухвата национализам западњачких националних држава. У свету националних држава у којем живимо, наиме, национализам не може да буде ограничен само на „периферију“. Утолико више што национализам погађа и устаљене националне државе, додуше само у посебним приликама. Кризе као што су Фокландски или Заливски рат, које су ескалирале између Велике Британије и Аргентине, односно САД и Ирака, Билиг истиче тек као неке од примера који више него добро показују како национална грозница, чији су симптоми запаљива реторика и провала националних знамења, готово преко ноћи може да захвати тзв. Западне демократије које су махом перципирале као стабилна друштва, у којима национална идеологија представља ствар далеке прошлости.

Концепт нације и националне државе, у којем национални идентитет заузима фундаментално место у самоодређењу људи, јавља се у модерном добу у којем се друштвено-политички поредак успоставља на принципима јасних територијалних, економских и идејних разграничења. С друге стране, а то је оно што

Билиг настоји да покаже, тај концепт на снази је и даље, у постмодерном, децентрализованом времену, на крају 20. и почетком 21. века, и поред тога што се на први поглед чини да су у том времену националне државе изложене ерозији, пре свега захваљујући деловању наднационалних али и субнационалних процеса, међу којима су најзначајнији интернационализација капитала, глобална хомогенизација културе, афирмација различитих политика идентитета (регионалних, етничких, родних, сексуалних), итд. Да није тако, испадало би да се националне еуфорије у консолидованим државама Запада испољавају тек као некакво пролазно расположење, које наступа мање-више стихијски, у складу с тренутним потребама или циљевима. Кризе попут Фокландског или Заливског рата у том случају деловале би као налети ратоборности који се распламсавају и гасе самостално, без било какве повезаности са идеолошким матрицама које леже у основи национализма, а које такве кризе заправо иницирају.

Поменуте кризе, међу многим сличним, не стварају националне државе као националне државе, као институционализирани механизми власти. Оне су, према Билигу, последица посебног психолошког обрасца, заснованог на перманентном, неприметном истицању нације, која се свакодневно репродукује као таква, како кроз репродуковање властитих грађана као припадника нације, тако и у оквиру једног ширег света конкурентних нација. За остварење тог свакодневног репродуковања од кључног значаја је репродуковање и целог једног комплекса веровања, претпоставки, навика, представа и поступака, а којим се грађанство из дана у дан подсећа на своје национално место у светском поретку нација. Тај комплекс мора да се репродукује на базично обичан начин, скоро неприметно,

будући да је свет нација свакодневни свет, позната савремена средина.

Збир начина на које устаљене нације репродукују себе као нације, тј. збир идеолошких навика (укључујући навике у понашању и веровању) које се налазе у тој функцији, Билиг разликује од уобичајеног схватања национализма, по којем се он – како каже – јавља у малим величинама и јарким бојама, као друштвени покрети који теже прекрајању постојећих територијалних граница и који тиме угрожавају национални *status quo*. Билиг, другим речима, настоји да појам национализма, који се идентификује као проблем, и који се јавља *тамо* на периферији, а не *овде* у средишту, прошири тако да њиме буду обухваћена и сва она неименована, незапажена идеолошка средства помоћу којих се националне државе репродукују. С тим у вези, успоставља синтагму *банални национализам*, под којом подразумева интелектуалне навике које устаљеним нацијама омогућавају да се репродукују, односно рутину која је неодвојива од свакодневног живота, а која чини да национализам не буде само повремено расположење припадника нација, већ ендемско стање које припаднике нација држи у сталној приправности да онда када затреба мисле и поступају онако како „интереси” њихових нација налажу.

Књига Мајкла Билига представља покушај да се испита банални национализам кроз постављање неких основних питања и навођење одговарајућих примера. Не рачунајући *Увод*, у којем се дефинише предмет истраживања, и *Завршне напомене*, у којима су дати закључни ставови, састављена је из шест поглавља. У првом од њих, чији је наслов *Нације и језици*, заступа се општепознато стајалиште, изведено из дела теоретичара нације Ернеста Гелнера, Бенедикта Андерсона и Антонија Смита, по којем нације нису древна тековина, већ про-

дукт модерног доба, које при том нису утемељене на „објективним” структурним чиниоцима већ на појединим имагинарним конструкцијама. Једна од тих конструкција, свакако међу кључним у процесу конституисања нације, јесте национални језик, чије је замишљање као националног у мозаику различитих говора довело до његове хегемонизације и до широко распрострањеног схватања да он постоји као „природан”, као дат сам по себи. Такво схватање, по Билигу, спада у ред идеја које репродукују нацију и представља више него добар показатељ колико идеје национализма могу дубоко да продру у савремени начин мишљења људи.

У следећем, другом поглављу, под називом *Свест о баналном национализму*, разматрају се појмови баналног национализма и баналног истицања начела нације. Билиг ту прави разлику између заставе којом се маше, као метафоре национализма у свом узаврелом стању, и заставе којом се не маше, као метафоре баналног национализма, која неприметно, свакодневно, подсећа људе на припадност нацији. И у једном и у другом случају, заставе имају исту функцију: у континуитету мобилишу свест о припадности нацији и позивају на оданост истој. У том поглављу разматра се и присутност идеје о нацији у друштвеним наукама, у којима та идеја неопажено, будући да се не доводи у питање, креира ставове научника. Билиг ту на првом месту помиње социологију, посебно америчку, у којој се радије говори о *друштвима* него о нацијама, и у којој се на национализам гледа као на некакав „вишак”, као на нешто што је занемарљиво, а не као на нешто што је стално присутно у свету националних држава.

Треће поглавље, чији је наслов *Национални идентитет у свету нација*, доноси анализу неких од главних питања повезаних са националистичком свешћу. У

њему се критикују социјално-психолошке теорије које у национализму виде само један од безброј других идентитета. Према Билигу, национализам је више од тога: то је начин мишљења или идеолошка свест која на нације, националне идентитете и националне домовине гледа као на „природне” појаве. Он није идеологија локалног карактера, која је усредсређена само на себе и на властито окружење. Реч је о глобалној идеологији са сопственим хегемонијским дискурсима, која да би била делотворна мора да буде ствар навике и увреженог мишљења, а не само плод маште и исконструисане стварности.

У четвртном поглављу, које носи назив *Свакодневно истицање домовине*, испитују се механизми сталног наглашавања припадности нацији. Ту се прави осврт на реторику политичара који се по правилу у својим наступима увек позивају на нацију. Анализира се, затим, писање појединих британских дневних листова објављених у једном дану (28. јуна 1993. године), где се уочава да се сви ти листови, било да су таблоиди или не, левицарски или десничарски, обрађају својим читаоцима као припадницима нације. Њихово извештавање је такво да подражава постојање света нација као нешто што се не доводи у питање. У њима се рутински користе деиксе домовине, мале речи као што су *ми*, *нас*, *наше*, *нама*, *овде*, *свој*, итд, које се углавном превиђају и које непрекидно указују на националну постојбину као домовину читалаца. У том поглављу разматрају се и спортовски извештаји, у којима се читаоци из дана у дан позивају да навијају за националне боје, што је могуће посматрати као баналну пробу за ванредне случајеве кризе, када држава позива своје грађане, нарочито мушку популацију, да поднесе врхунске жртве за ствар нације.

Пето по реду је поглавље *Постмодерност и идентитет*. У њему се разматра

теза коју заступају неки аналитичари, а која каже да национална држава припада модерном добу и да у постмодерном, глобализованом свету она губи значај. Ако је то случај, банални национализам је идеологија која одумири, при чему нове политике идентитета замењују стару политику националне припадности. Билиг сматра да ствари не стоје баш тако. Показује да не само што се у неким теоријама постмодернизма често гледа на значај нације као на нешто што се само по себи разуме него да чак и неке од појава које наводно указују на крај нација и саме сведоче о непрекинутом утицају националистичких претпоставки. Посебан парадокс наведене тезе види у томе што се она формулише у време када једна моћна нација, САД, настоји да стекне глобалну хегемонију, услед чега и глобална култура добија димензију националне културе будући да се симболи САД јављају као општи симболи.

У шестом поглављу, на крају, чији је наслов *Филозофија у служби идеје Pax Americana*, скреће се пажња на чињеницу да банални национализам није ограничен само на не приметне навике у мишљењу и понашању. Билиг сматра да је он далеко распрострањенији и да има чак и свој филозофски облик. Као парадигму у том смислу узима дело Ричарда Рортија (Рицхард Рорту), америчког постмодерног филозофа, за кога каже да представља једног од малобројних мислилаца данашњице који пише на енглеском језику, а којег браниоци постмодернизма сматрају вредним навођења уз култне европске величине као што су Фуко, Дерида и Бодријар. У први мах, како сматра Билиг, Рортијева филозофија има допадљиво скептичан тон, који као да оспорава поставке национализма и одражава дух постмодерног времена. Међутим, с друге стране, та филозофија ипак открива притајену снагу националистичких претпоставки управо тамо где

би се то најмање могло да очекује, због чега је Билиг назива примером националистичке филозофије једног новог светског поретка који се изграђује под вођством САД.

Посматрано у целини, за књигу *Банални национализам* могуће је рећи да има један циљ, а то је покушај целовитијег разоткривања национализма, или – боље речено – покушај проницања у неке од његових кључних „тајни“ које су у ранијим истраживањима углавном остајале ван фокуса интересовања. По много чему, како и сам аутор каже, у питању је прелиминарна студија која кроз разматрање неколико међусобно повезаних тема тек треба да покрене неке обухватније теоријске и критичке анализе, самим тим и више одговарајућих емпиријских истраживања. Њен значај у сваком случају више је него очигледан, посебно за научне дисциплине, попут социологије, политикологије, етнологије, антропологије, и др, у којима нација и национализам представљају важна и незаобилазна поља проучавања.

Написано на сасвим разумљив начин, и уз коришћење бројних интересантних примера, дело Мајкла Билига могуће је посматрати као изузетно занимљиво штиво, које својом тематиком веома лако може да привуче не само стручну јавност већ и широку читалачку публику. Највише због чињенице што читаоца већ од првих страница уводи у универзум у којем се свакодневна стварност појављује у потпуно новом светлу, и на начин на који се о њој вероватно никада претходно није размишљало. Реч је о стварности бременитој кодовима који нимало нису безазлени, а који савремену људску популацију константно држе у уверењу да је свет у којем живи свет стварних међусобно конкурентних нација и националних држава. То је иста она стварност у којој непрестано тиња моћ једне идеологије која је толико позната да се једва

ПРИКАЗИ

примећује, у којој подела на нације под-разумева безрезервну поделу на *нас* и на *њих*, у којој, најзад, у бројним складиштима широм света и поред енормних људских страдања током 19, нарочито током 20. века, мноштво оружја и даље чека у приправности да, кад затреба, буде употребљено у „одбрану” највишег идеала данашњице – идеала нације.